

DOUĂ INELE ROMANE CU GEMĂ DESCOPERITE ÎN JUDEȚUL SIBIU

Radu ARDEVAN*

Claudiu MUNTEANU**

Cuvinte-cheie: *inel, aur, argint, gemă, Dacia romană, Copșa Mică, Orlat.*

Keywords: *ring, gold, silver, gemstone, Roman Dacia, Copșa Mică, Orlat.*

Rezumat: *Acest articol prezintă două inele romane cu gemă, găsite întâmplător în partea centrală a Transilvaniei de sud, județul Sibiu (la Copșa Mică, respectiv lângă Orlat). Ambele se datează în epoca Daciei romane. Primul este din aur, iar pe gema din onix negru apare Fortuna cu cârmă și cornul abundenței. Celălalt este din argint, iar gema lui din jaspis roșcat este parțial deteriorată; înfățișează probabil un gryllos. Ambele geme au fost lucrate cu măiestrie redusă și trebuie să provină din oarecare ateliere provinciale.*

Abstract: *This paper deals with two Roman rings with their gemstones, found by chance in central-southern Transylvania, Sibiu county (at Copșa Mică, respectively near Orlat). Both date back to the time of Roman Dacia. The first one is in gold, and its black onyx gem represents Fortuna with rudder and cornucopia. The other one is in silver, and its reddish jaspis gem is partially damaged; it represents probably a gryllos. Both gemstones were worked with little skill, and they must originate from some provincial workshops.*

În anul 1965 a fost publicată colecția de geme a Muzeului Național Brukenthal¹. De atunci, asemenea artefacte antice i s-au mai adăugat doar sporadic. Dar recent de tot, în colecția muzeului au mai intrat două inele romane cu gemă, ambele fiind descoperiri întâmplătoare. Unul este din aur, celălalt din argint, dar în ambele cazuri s-a păstrat și gema încastrată în șaton. Avem de-a face așadar cu o eventualitate fericită, căci de cele mai multe ori inelele antice

* Radu ARDEVAN: Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca; e-mail: rardevan@gmail.com

** Claudiu MUNTEANU: Muzeul Național Brukenthal Sibiu.

¹ ȚEPOSU-DAVID 1965.

ajung până la noi lipsite de această podoabă. Vom prezenta acum aceste două artefacte antice.

1. Inel de aur, apărut la Copșa Mică, pe malul Târnavei. Este un exemplar din tipul „cu corpul și montura un întreg”²; a fost lucrat dintr-o bară de aur cu profil concav, lărgită în zona șatonului, iar acesta din urmă este slab adâncit. Acest inel reprezintă o formă frecventă, ce apare de-a lungul întregii perioade a Principatului³, și poate fi încadrat în tipul II, varianta II/1, din clasificarea românească cea mai operantă⁴.

Descriere: inel masiv din aur de mare puritate (titlu de peste 958 ‰). Greutate: 17,44 g. Dimensiuni generale: lățime șaton: 12,2 mm; grosime șaton: 4,24 mm; diametru exterior: 19,4 x 26 mm; diametru interior: 12,8 x 18,4 mm; grosime verigă laterală: stânga - 3,9 x 7,1 mm și dreapta - 3,78 x 8 mm; grosimea verigii în partea opusă șatonului: 2,3 x 4,4 mm. Nr. inv. A 11165 (Pl. I/1-2).

Inelul poartă o gemă din onix negru⁵, de formă ovală. Dimensiunile ei sunt 11,8 x 8,5 mm (Pl. I/2). Pe fața superioară (singura vizibilă) este reprezentat un personaj feminin în picioare spre dreapta, drapat. Brațul stâng întins ține un obiect rezemat de pământ, în care putem recunoaște o cârmă, iar în mâna dreaptă flexată - un corn al abundenței (*cornucopia*). În stânga sa pare a se contura o imagine neclară, ce ar putea semăna fie cu prora unei corăbii, fie cu o torsadă pe o colonetă; dar, de fapt, este vorba doar de o redare stângace a veșmântului ce atârnă pe brațul drept, cum apare frecvent în arta antică. De altfel, stilul general de execuție a gravării este destul de schematic, neîngrijit, fiind evident opera unui atelier provincial. Dar această trăsătură nu ajută la datare, odată ce piese de calitate artistică slabă s-au produs mereu în lumea greco-romană, în paralel cu cele de înaltă măiestrie⁶.

Analogii suficiente⁷ arată că imaginea o reprezintă pe Fortuna, personificarea norocului și a sorții favorabile, adeseori reprezentată în plastica minoră a epocii.

Localitatea unde a fost descoperit inelul cu gemă (Pl. II) a oferit până acum puține urme arheologice de epocă romană⁸. Este cert că a existat aici o comunitate

² HAMAT 2016, p. 95, tip 2.

³ HAMAT 2016, p. 95. Totuși, judecând după forma elipsoidală și umerii pronunțați, piesa noastră pare, mai curând, de la începutul secolului al III-lea p.Chr. (ISAC & GAIU 2006, p. 416).

⁴ ISAC 2003, p. 45 *sqq.* (urmând tipologia consacrată în domeniu: GUIRAUD 1981, p. 220-221). Vezi și GRAMATOPOL & CRĂCIUNESCU 1967, p. 145, nr. 91, 93, p. 148, nr. 134.

⁵ Material litic folosit mai rar pentru confecționarea de geme (GRAMATOPOL 1974, p. 31; POMBO CRAVINHO 2014, p. 82).

⁶ SPIER 1992, p. 77; POMBO CRAVINHO 2014, p. 89, 91, 96.

⁷ Câteva analogii, dar nici una identică: FURTWÄNGLER 1896, nr. 6329, 7306-7317, 8181, 8426, 8631, 8666; FURTWÄNGLER 1900, II, p. 216, nr. 68, p. 217, nr. 72-73; ȚEPOSU-DAVID 1960, p. 528, nr. 16-17; ȚEPOSU-DAVID 1965, p. 97, nr. 22; GRAMATOPOL 1974, p. 61-63, nr. 290-311; KRUG 1975a, p. 208, nr. 51; KRUG 1975b, p. 118, nr. 4, p. 124, nr. 23; COVACEF & CHERA-MĂRGINEANU 1977, p. 191-192, nr. 1-2; KRUG 1980, p. 172, nr. 7, 8, p. 196, nr. 117-122, p. 223, nr. 274-276, 279-280, p. 224, nr. 281-282; SPIER 1992, p. 121, nr. 315; GESZTHELY 2013, p. 104, nr. 13; POMBO CRAVINHO 2014, p. 234-237, nr. 103-106, p. 245-251, nr. 113-120.

⁸ LUCA, PINTER & GEORGESCU 2003, p. 88.

rurală în epoca provinciei⁹. Dar s-au sesizat vestigii romane mai impunătoare în imediata apropiere, cum ar fi așezările de la Crăciunelul de Sus¹⁰, Mediaș¹¹, Micăsasa¹² și Șeica Mică¹³. Piesa poate să fi aparținut unui locuitor mai înstărit din acest areal.

2. Inel de argint, descoperit în urma activităților de detecție metal în munți, la aproximativ 10 kilometri vest de localitatea Orlat (jud. Sibiu). Aparține aceleiași tip ca și exemplarul precedent și se datează la fel¹⁴.

Descriere: inel de argint masiv. Greutate: 6,99 g. Dimensiuni generale: lățime șaton: 11,5 mm; grosime șaton: 4,4 mm; diametru exterior: 21,5 x 24,2 mm; diametru interior 14,6 x 17,5 mm; grosime verigă laterală: stânga - 3,6 x 4,9 mm și dreapta - 2,5 x 5,2 mm; grosimea verigii în partea opusă șatonului: 2,4 x 3,7 mm. Nr. inv. A 11433 (Pl. I/3-4).

Gema ovală încastrată pe șaton (8,7 x 12,2 mm) pare a fi din jaspis roșcat translucid (Pl. I/4). În partea stângă inferioară prezintă unele mici deteriorări; în plus, o parte considerabilă din suprafața stângă pare să se fi desprins, afectând figurația. Faptul acesta sugerează re folosirea gemei - extragerea ei brutală dintr-o altă montură spre a fi aplicată pe inelul în cauză. Evident, re folosirea va fi avut loc tot în epoca provinciei, căci inelul este cu siguranță antic.

Deslușirea reprezentării figurate se dovedește dificilă. Gravura este, oricum, de calitate slabă. Nu poate fi identificată vreo figură mitologică anume. Se distinge un cap masculin, bărbos, spre dreapta, purtând *petasus*, iar brațul stâng întins pare a ține un obiect sferic¹⁵. Umărul și brațul drept nu mai sunt vizibile, iar picioarele apar schițate sumar, prin simple linii - așa cum uneori sunt redată în glicptică membrele insectelor ori păsărilor¹⁶. Dar, chiar dacă corpul (probabil drapat) nu apare cu claritate, proporțiile anatomice sunt evident deformate: s-ar zice că figura reprezentată are cap de om, dar un corp disproporționat de mic și membre inferioare ca de pasăre. Așadar, suntem înclinați să considerăm această imagine drept un *gryllos*, o figură compozită cu intenție decorativ-satirică¹⁷.

În literatura de specialitate disponibilă nu i-am găsit analogii apropiate. Dar asemenea *grylloi* sunt apariții frecvente în plastica minoră a epocii¹⁸. Lipsa unei imagini identice nu ridică probleme, odată ce fiecare mică piatră gravată este un unicat, fiind lucrată separat și, uneori, chiar pentru o persoană anume¹⁹.

⁹ GUDEA 2008, p. 87, nr. 31.

¹⁰ GUDEA 2008, p. 87, nr. 32.

¹¹ GUDEA 2008, 93-94, nr. 64.

¹² GUDEA 2008, p. 94-95, nr. 66.

¹³ GUDEA 2008, p. 101-102, nr. 100.

¹⁴ Vezi *supra*, notele 2-4.

¹⁵ A se vedea o oarecare asemănare la FURTWÄNGLER 1896, p. 77, nr. 1207. Ne-am gândit și la un eventual bici, dar poate că această impresie este dată de o casură pe marginea din dreapta.

¹⁶ Câteva similitudini la: FURTWÄNGLER 1900, II, p. 140, nr. 19, p. 144, nr. 38-40; KRUG 1980, p. 177-178, nr. 34, p. 216, nr. 232, p. 249, nr. 445; KRUG 1995, p. 218, nr. 90.

¹⁷ GRAMATOPOL 1974, p. 25-27; LAPATIN 2012; POMBO CRAVINHO 2014, p. 78.

¹⁸ GRAMATOPOL 1974, p. 30; LAPATIN 2012, p. 88-89.

¹⁹ LAPATIN 2012, p. 96; POMBO CRAVINHO 2014, p. 74.

Piesa discutată acum a fost aflată în arealul comunei Orlat, dar la o distanță destul de mare de aceasta, într-un punct nelocuit atât astăzi, cât și în epoci mai vechi (Pl. II). Nici în Orlat nu pare să fi existat vreo locuire de epocă romană²⁰; cele mai apropiate așezări daco-romane cunoscute se află destul de departe, abia la Gușterița²¹, Ruși²² și Șura Mică²³. Așa că piesa discutată acum nu se poate corela direct cu vreo localitate anume din provincia Dacia.

În schimb, contextul general de descoperire oferă anumite indicii. Detecția de metale efectuată atunci a adunat din zonă o serie de obiecte datând din perioade istorice diferite (monete de argint și bronz, câteva fibule, o greutate din bronz antică, inele sigilare medievale și moderne, piese din fier de armament, echipament și harnașament din aceleași epoci)²⁴. Nu par să fi fost aflate împreună, ci împrăștiate în diferite puncte de pe un mic platou²⁵. Toate acestea nu pot rezulta doar din activități pastorale sezoniere. Rămâne eventualitatea ca în acel punct să fi funcționat târguri rurale periodice, atât în epoca romană, cât și în vremurile medievale și moderne²⁶. Faptul că printre descoperiri se numără și 18 monete romane imperiale disparate, din epoca provinciei, pare să susțină această posibilitate, cel puțin pentru secolele II-III p.Chr.

Cele două inele cu gemă prezentate acum sunt piese de podoabă de valoare superioară, așa că deținătorii lor vor fi fost persoane înstărite. Dar ei puteau aparține oricărei categorii sociale de oameni liberi. Tocmai în epoca existenței Daciei romane se generalizează folosirea inelelor de metal prețios în societatea Imperiului; Septimius Severus acordă și militarilor permisiunea de a purta inel de aur²⁷. Inelele cu gemă sau cu șaton gravat erau larg folosite și ca sigilii²⁸, ori chiar ca amulete²⁹. Deoarece aveau valoare ridicată, bijuteriile de acest fel puteau fi teaurizate, sustrase, ori refofolosite mult mai târziu, în alte contexte³⁰.

Iar asemenea podoabe se produceau în mai toate provinciile (inclusiv în Dacia)³¹, apoi erau vehiculate pe tot cuprinsul lumii greco-romane. Nu trebuie să uităm că și mulți meșteri (bijutieri care lucrau în aur și argint, ca și *cavatores gemmarum*) erau ambulanți³². Așa că stilul podoabelor de acest fel este destul de unitar, greu se pot surprinde trăsături specifice unui centru producător ori unui interval cronologic restrâns³³.

²⁰ Urmele romane sesizate sunt sporadice (LUCA, PINTER & GEORGESCU 2003, p. 161-162, nr. 156/1); nu figurează la GUDEA 2008.

²¹ GUDEA 2008, p. 91, nr. 51.

²² GUDEA 2008, p. 99, nr. 90.

²³ GUDEA 2008, p. 102, nr. 104.

²⁴ MUNTEANU 2016, p. 129-132.

²⁵ MUNTEANU 2016, p. 129.

²⁶ MUNTEANU 2016, p. 132.

²⁷ HUMBERT 1877, p. 297-299; MIDDLETON 1891, p. 50-51.

²⁸ SAGLIO 1877, p. 295; GRAMATOPOL 1971, p. 22.

²⁹ DAVID-ȚEPOȘU 1965, p. 108; POMBO CRAVINHO 2014, p. 76, 80, 87.

³⁰ GRAMATOPOL 1971, p. 22-23.

³¹ TASSINARI 2008, p. 261 *sqq.* (pentru Dacia, p. 291-293).

³² TASSINARI 2008, p. 254-260.

³³ GRAMATOPOL 1974, p. 29; SPIER 1992, p. 75-76; TASSINARI 2008, p. 251-252.

Prin urmare, nu se poate preciza proveniența inelelor ori a gemelor în discuție. Studiul lor constituie totuși un aport binevenit la cunoașterea artei romane a epocii și a răspândirii ei în societatea provinciei Dacia.

BIBLIOGRAFIE

- COVACEF & CHERA-MĂRGINEANU 1977 – Z. Covacef, C. Chera-Mărgineanu, *Geme din Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, Pontica 10 (1977), p. 191-202.
- FURTWÄNGLER 1896 – A. Furtwängler, *Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium*, Berlin, 1896.
- FURTWÄNGLER 1900 – A. Furtwängler, *Die antiken Gemmen*, I-III, Leipzig-Berlin, 1900.
- GESZTHELY 2013 – T. Geszthely, *Gem finds from Intercisa*, AArchASH 64 (2013), p. 89-111.
- GRAMATOPOL 1971 – M. Gramatopol, *Podoabele în Dacia romană*, SCIA 18/1 (1971), p. 19-31.
- GRAMATOPOL 1974 – M. Gramatopol, *Les pierres gravées du Cabinet numismatique de l'Académie Roumaine*, Bruxelles, 1974.
- GRAMATOPOL & CRĂCIUNESCU 1967 – M. Gramatopol, V. Crăciunescu, *Les bijoux antiques de la collection Marie et dr. G. Severeanu du Musée d'histoire de la ville de Bucarest*, RRHA 4 (1967), p. 137-171.
- GUDEA 2008 – N. Gudea, *Așezări rurale în Dacia romană (106-275 p. Chr.). Schiță pentru o istorie a agriculturii și satului daco-roman*, Oradea, 2008.
- GUIRAUD 1981 – H. Guiraud, *Les bagues d'époque romaine du trésor de Boistray (Rhône)*, Gallia 39 (1981), p. 219-231.
- HAMAT 2016 – A.-C. Hamat, *Inele sigilare descoperite pe teritoriul Daciei romane*, Sargetia 7 (2016), p. 85-108.
- HUMBERT 1877 – G. Humbert, *Anulus aureus*, în: Ch. Daremberg et alii (éds.), *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, I/1, Paris, 1877, p. 296-299.
- ISAC 2003 – A. Isac, *Podoabe romane din Dacia intracarpatică (cu specială privind la Dacia Porolissensis)*, Cluj-Napoca, 2003 (teză de doctorat mss.).
- ISAC & GAIU 2006 – A. Isac & C. Gaiu, *Roman jewellery fom Ilișua. A typological study (I)*, în: C. Gaiu, C. Găzdac (eds.), *Fontes historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*, Bistrița-Cluj-Napoca, 2006, p. 415-436.
- KRUG 1975a – A. Krug, *Römische Gemmen im Rheinischen Landesmuseum Trier*, BRGK 76 (1995), p. 159-218 + 58 Taf.
- KRUG 1975b – A. Krug, *Römische Gemmen und Fingerringe im Museum für Vor- und Frühgeschichte Frankfurt a. M.*, Germania 53 (1975), p. 113-125.
- KRUG 1980 – A. Krug, *Antike Gemmen im Römisch-Germanischen Museum Köln*, BRGK 61 (1980), p. 151-260 + 137 Taf.
- KRUG 1995 – A. Krug, *Römische Gemmen im Rheinischen Landesmuseum Trier*, BRGK 76 (1995), p. 159-218 + 58 Taf.
- LAPATIN 2012 – K. Lapatin, *Grylloi*, în: Ch. Entwistle, N. Adams (eds.), *'Gems of Heaven'. Recent Research on Engraved Gemstones in Late Antiquity, c. AD 200-600*, London, 2012, p. 88-98.
- LUCA, PINTER & GEORGESCU 2003 – S. A. Luca, Z. K. Pinter, A. Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu (situri, monumente arheologice și istorice)*, Sibiu, 2003.
- MIDDLETON 1891 – J. H. Middleton, *The Engraved Gems of Classical Times*, Cambridge, 1891.

MUNTEANU 2016 – Cl. Munteanu, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Sibiu (II)*, ActaTF 5 (2016), p. 127-138.

POMBO CRAVINHO 2014 – G. M. Pombo Cravinho, *Glíptica romana em Portugal*, Santiago de Compostella, 2014 (teză de doctorat mss.).

SAGLIO 1877 – E. Saglio, *Anulus/Annulus*, în: Ch. Daremberg *et alii* (éds.), *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, I/1, Paris, 1877, p. 293-296.

SPIER 1992 – J. Spier, *Ancient Gems and Finger Rings. Catalogue of the Collections, the Paul J. Getty Museum*, Malibu-California, 1992.

TASSINARI 2008 – G. Tassinari, *La produzione glittica a Roma: la questione delle officine nel mondo romano in epoca imperiale*, RSL 74 (2008), p. 251-318.

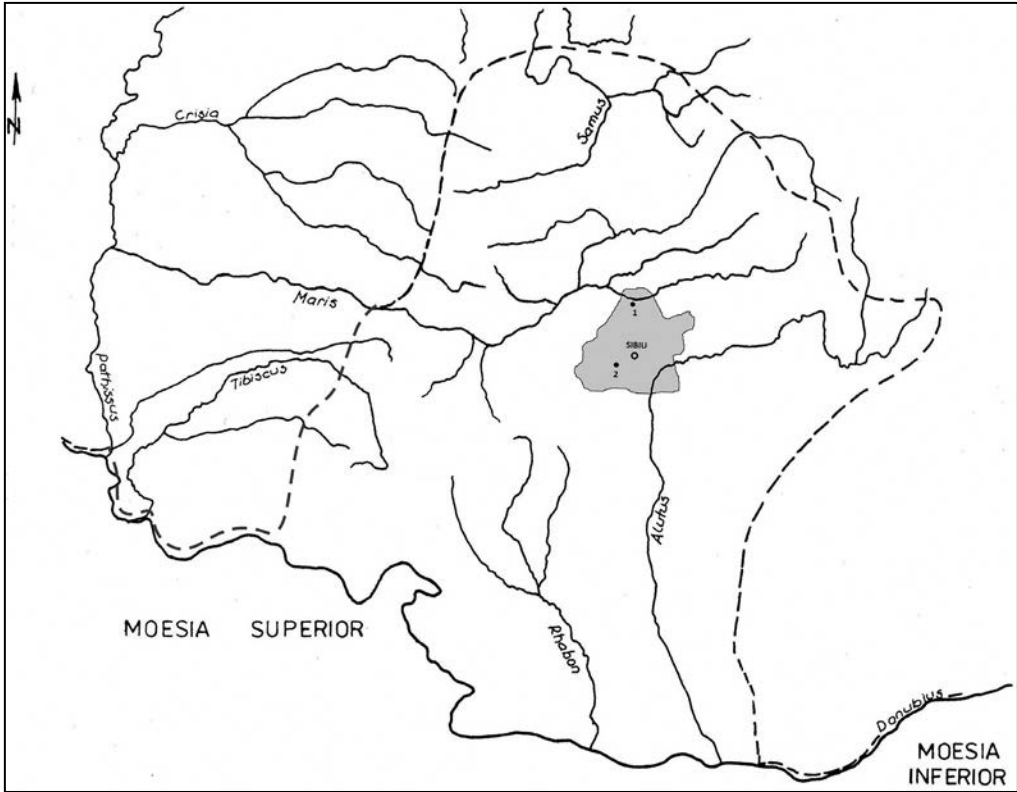
ȚEPOSU-DAVID 1960 – L. Țeposu-David, *Gemele și cameele din Muzeul Arheologic din Cluj*, în: M. Macrea (red.), *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 525-534.

ȚEPOSU-DAVID 1965 – L. Țeposu-David, *Colecția de geme a Muzeului Brukenthal din Sibiu*, BrukenthalStCom 12 (1965), p. 83-120.

Pl. I. 1. Inelul de aur de la Copșa Mică (mărit); 2. Gema de onix negru de pe inelul de la Copșa Mică (mărită); 3. Inelul de argint de lângă Orlat (mărit); 4. Gema de jaspis roșcat de pe inelul de lângă Orlat (mărită).

Pl. I. 1. The golden ring from Copșa Mică (enlarged); 2. The black onyx gem on the ring from Copșa Mică (enlarged); 3. The silver ring next to Orlat (enlarged); 4. The reddish jaspis gem on the ring next to Orlat (enlarged).

Pl. II. Locurile descoperirilor pe harta Daciei romane (1. Copșa Mică; 2. Orlat).
 Pl. II. The findspots on the map of Roman Dacia (1. Copșa Mică; 2. Orlat).